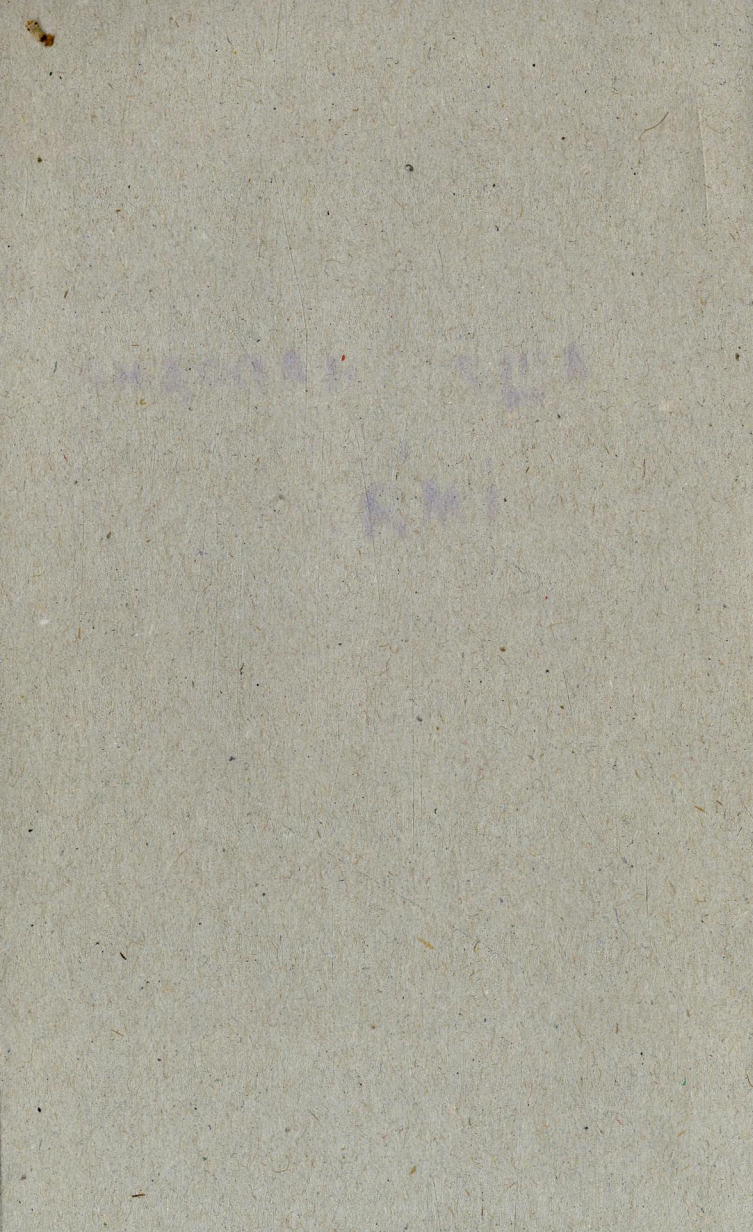

Барвінський, Б.

Наше народне
ім'я.

Р. 1916.

Ч. 39.

ПРОСВІТНІ ЛИСТКИ.

Зміст: Др. Богдан Барвінський.
Наше народне імя. (Україна,
Українці, Український).

Наше народне імя.

(Україна, Українці, український)*).

Наше давнє й нове народне імя. В дуже давних часах, навіть в часах наших перших князів, не становив наш нарід одної цілости і не мав одного, спільного імени, як нині. Він ділив ся на кілька відрубних, хоч споріднених походженєм племен, з котрих кожде мало своє власне імя: *Поляни, Деревляни, Сіверяни, Уличі (або Угличі), Тиверці, Дуліби* (звані пізнійше *Волинянами* та *Бужанами*)

*) Звертаємо увагу на наголос. Має бути: Україна, Українці, український а не: Ук^раїна, Ук^раїнці, ук^раїнський. Авт.

Львівська державна
наукова бібліотека

0415

— отсе імена племен, з котрих витворив ся протягом часу наш нарід.

Одному з тих племен припало в участі зєднати разом ті споріднені племена й надати їм одно спільне імя. Тим племенем було племя *Полян*: з їх землі та з її осередка, *Києва*, вийшло імя „*Русь*“. Русию звала ся спершу лише *Київська* або *Полянська земля* та ще навіть довгі часи, бо в XI—XII ст. протиставлено її під тим іменем іншим землям нашого народу: „*іти в Русь*“ — значило іти до Києва, „*вийти з Руської землі*“ — значило вийти з Київщини. Але вже в XII ст. зачинає проявляти ся свідомість, що „*Русь*“ се усі землі *нашого народу* в противенстві до північних та східних земель, заселених вправді близько спорідненими племенами тоїж самої східно-словянської галузи, до котрої належить і наш нарід, з котрих одначе витворив ся, на зовсім інших умовах розвитку, зовсім окремий нарід.

Тими племенами, що жили на північ від земель нашого народу, були: *Дреговичі*, *Кривичі* зі *Словенами*, *Радимичі* і *Вятичі*. Кривичі, Словени й Вятичі стали заселювати сусідні землі *фінських племен*, мішали ся з ними і дали початок найбільшому зі словянських народів, *московському народови*. І над тими племенами запанували наші київські князі, несучи поміж них світло Христової віри й освіту. Повстали там численні князівства, але спільного народного імени ті землі не мали: кожда з них звала ся своїм власним іменем (н. пр. *Суздальське*, *Московське*, *Тверське* князівство). „*Русию*“ була для північних літописців *Київщина* і її протиставлять вони під тим іменем виразно

своїм землям (Воскресенська літопись пише, що Володимир Вел. охрестив землі: „*Руську* і нашу Словенську і Мерську і Кривичську Весь,... Муром і Вятичів і прочі“; а суздальський літописець, описуючи похід Юрія Довгорукого 1154 р. на Київ, каже: „пішов Юрій з Ростовцями і Суздальцями і зо всіми дітьми в *Русь*“). Доля одначе судила так, що нашому народови, як висловився наш знаменитий дієписець Микола Костомарів, „*загарбано* його народне ім'я“. А склалося на се багато причин. В р. 1169 упав під ударами володимирсько-суздальського князя Андрія Боголюбського Київ, щоби ніколи вже не двигнути ся. Около сего часу, як Київ упав остаточно під ударами татарської орди (1240 р.), в північно-східній стороні прийшло до великого значіння одно з тамошних князівств, *Московське князівство* зі своїм осередком *Москвою* та стало єдинити під своєю владою інші князівства. В хвилі, як в першій пол. XIV. ст. тратить свою самостійність остання частина давньої Руської держави, Галицько-волинське князівство (котре дістало ся під владу Польщі й Литви), московські князі, вважаючи себе спадкоємцями колишньої Руської держави, яко потомки київських князів, підписують ся вже „*великими князями всеї Руси*“. Що більше, московські князі стали вважати свої землі властивою, старшою Русію. Тоді то виринає вперше на означенє північно-східних земель ім'я „*Велика Русь*“, а на означенє усіх земель нашого народу ім'я „*Мала Русь*“. Але означуванє *усіх* земель нашого народу іменем „*Малої Руси*“ не має ніякої основи. В противенстві до *цїлости* Руської держави, витвореної київ-

ськими князями, „*Малою Русю*“ звала ся в першій пол. XIV. ст. *Галицько-волинська держава*. Се можна бачити з підпису її останнього князя Болєслава-Юрія II., що підписував ся „З Божої ласки природний князь *усеї Малої Руси*“, а се відповідає іншому підписови сего князя „З Божої ласки князь Руської землі, *Галичини і Володимирії*“. Також і польський король Казимир Вел., яко спадкоємець галицько-волинських князів підписував ся „король Польщі і *Малої Руси*“, що означало Галичину і Волинь, бо лише ті части колишньої Руської держави були в його посіданю. Рівнож і з виданого у Відни 1772 р. австрійським правительством „*Вступного виводу прав Угорщини до Малої Руси і Поділя*“ (в латинськім, німецькім і польськім язиці) бачимо, що не до усіх земель нашого народу відносить ся ім'я „Мала Русь“. Сей погляд піддержує ще підпис австрійських володарів „король *Галичини і Володимирії*“ (подібний до підпису останнього галицько-волинського князя): „*Мала Русь*“, до котрої підносили свої права австрійські володарі яко угорські королі, се *Галичина* й *Волинь*.

Серед нашого народу була сильно закорінена свідомість, що його землям прислугує *виключне право* до імени „Русь“. Бо не з Москва а з Київa вийшло се ім'я, бо не Москва а *Київ* мав стати по словам одного з наших перших князів, Олега, „*матерію руських городів*“. Сю виключність права нашого народу до імени „Русь“ різко підчеркує галицький літописець XIII. ст., згадуючи про смерть галицько-волинського князя Романа Мстиславича († 1205 р.) й називаючи його „*само-*

держцем всеї *Руси*“ через те, що він у останнє зібрав в своїх руках майже усі землі нашого народу. Память про те жила ще й в часах Козаччини, бо й Хмельницький називав себе „*руським самодержцем*“, а в листі до турецького султана з 14. жовтня 1648 р. підписав ся „*Гетьман Запорожського війська й всіх Русий*“, маючи тут очевидно на увазі землі нашого народу. Наше стародавнє народнє ім'я „*Русин*“, що ще почавши від X. ст. приходить в договорах наших князів з Греками, в „Правді Руській“ і в нашій найдавнішій (т. зв. Несторовій) літописи, заховалося до нинішніх часів лишень серед нашого народу в *Галичині*, в *Угорщині* і на *Буковині*. Московський нарід сего імени не знає зовсім: там люди кажуть про себе „*я рускій*“. Є се очевидно скорочене „*рускій человекъ*“ і вказує не на руське походженє московського народу, а на його колишню приналежність до *Руської держави*, на спільність віри і книжності, занесених там з *Руси*. Ще до кінця XVII. ст. воліли західні народи Європи уживати для земель московського народу імени *Московщина* в противенстві до імени *Русь*, уживаного на означенє земель нашого народу під володінєм Польщі й Литви. А син царя Івана Грізного, Федір (1584 — 1598) називав себе „*царем і великим князем Моско-Росії*“.

Скоро одначе московський нарід загарбав нам наше народнє ім'я „*Русь*“, „*руський*“, наш нарід в почуваню своєї відрубности став уживати нового імени, хоч зарівно стародавнього, як тамто: свої землі став він звати „*Україною*“, а себе „*Українцями*“, „*українським народом*“.

Початкове значінє імени „Україна“. Що значить слово „Україна“, пояснив нам польський дієписець Грондський, котрий описав (1671 р.) козацько-польську війну. Оповідуючи про козаків, поясняє він, чому вони зовуть ся „українськими“: „Так вони зовуть ся, бо живуть в землях, положених наче на березі польського королівства з огляду на інші держави, як Волощина, котру відграничає Дністер і дикі поля, в сусідстві татарських посіlostий. Бо берег, по польськи *край*: звідти *Україна* наче земля, положена на границі королівства“. Само імя „Україна“ дуже давне, бо згадує ся у перве уже в XII. ст. Під р. 1187 згадує Київська літопись про смерть князя Володимира Глібовича і каже: „о нем же *Україна* много постона„; та сама літопись подає під р. 1189 звістку про князя Ростислава Берладничича, як то він приїхав „ко *Україні Галичкой*“. Галицько-волинська літопись оповідає під 1213 р., як князь Данило заняв „Берестий, і Угровеск, і Верещин, і Столпє, Комов, і *всю Україну*“, а під 1282 р., як то польський князь Лешко заняв був у князя Володимира Васильковича „село на *Вкраїници* іменем Воїнь“. В першій звістці Київської літописи „Україною“ названа *Переяславщина*, в другій звістці *галицьке Понизє*, а в обох звістках Галицько-волинської літописи *галицьке Забужє*.

З сего бачимо, що „Україною“ звали ся в давних часах взагалі *пограничні землі*. Але не лише до пограничних земель нашого народу прикладали в тих часах се імя. Галицько-волинська літопись називає н. пр. польське пограничне населенє на Забужу (під р. 1268) „*Ляхове Україняне*“, в Софій-

ській літописи згадує ся під 1271 р., а в Воскресенській літописи під 1518 р. „*Псковська Україна*“, в IV. Новгородській і в Воскресенській літописях маємо цілий ряд згадок з XV. і XVI. ст. про „*Московську Україну*“ (пограничні землі над ріками Окою Угрою і т. д.). Доля судила одначе так що підчас коли деінде імя „Україна“ *не вийшло ніколи поза значінє погранича*, звязало ся воно протягом часу тісно і *виключно* з землями нашого народу. І се зовсім природно. Усі землі нашого народу лежали в порівнанню з іншими краями Європи при тій „*битій дорозі*“, куди „хто не йшов, той скубнув“. Переливали ся крізь них в Європу від непамятних часів дикі азійські орди; скубали їх цілими віками то Поляки, то Угри, Литва і Москва, Татари й Турки. І се власне було причиною, що „Україна“ у нашого народу стає чимсь незвичайним, чимсь *живим, що вміє плакати над своєю недолею*. А бачимо се не лише тоді, коли імя „Україна“ стало загально народним іменем, але й тоді, коли воно означало що йно пограничні землі нашого народу.

Бачили ми в звістці Київської літописи 1187 р., як „Україна“ *стогне* по причині смерти князя Володимира Глібовича. В пісні з часів татарських набігів *журисть ся* Україна, що орда „витоптала кіньми маленькії діти“; в думі про смерть гетьмана Сьвірговського (1574 р.) *сумує* Україна й *оплакує* сего гетьмана, так само в пісні, що відноситься до подій 1648 р. „червона калина похилила ся“, а „славна Україна *засмутила ся*“. Є ще й пісня з 80-их років XVII. ст. п. з. „*Лямент України*“, де Україна „*ляментує, наповнена смутком*“.

і печалев". В віршованій драмі з 1728 р., приписуваній то Теофану Трофимовичеві, то Теофану Прокоповичеві, п. з. „*Милость Божія, Україну от неудоб носимих обид лядских чрез Богдана Зиновія Хмельницького... свободившая*", просить Україна, котру кошовий зове *матерію* („яко всім нам *Україна мати*"), о поміч Божу для Хмельницького у війні з Польщею.

Вже з сего видно, що нашій „Україні“ судилося стати чимсь іншим, ніж звичайним пограничем. Вже в XVI. ст. усталюєся ім'я „Україна“ й приходить на означенє *середнього та нижнього Подніпров'я*" (в сучасних письмах „*Київська Україна або подніпровський край*"). І якраз се замітне, що як колись в княжих часах з *Києва* розширилося на всі землі нашого народу ім'я „*Русь*“, так само в часах Козаччини розширилося звідти ім'я „*Україна*“. Для князя Олега був Київ „*матерію руських гóродів*“, для козаків був він „*серцем України*“. В письмі з 1711 р., котре козаки мали предложити Туреччині, писали вони: „*Як чоловікові без душі, так Україні годї жити без Києва*".

Україна по Вислу в народних думах, піснях і в письменстві. Рішучий зворот у розуміню значіння імени „Україна“ спричинили війни Хмельницького: нарід став почувати себе великою одиницею і відчувати спільну приналежність поодиноких земель. „Україна“ в тім часі для нашого народу се вже не якесь пограниче, не Подніпровє, а *усі його землі аж по Вислу*. Се видно виразно з усіх сучасних народних дум та пісень: в них границею між Польщею а Україною є ріка *Висла*,

поза котру втікають прогнані козаками Поляки й Жиди та звідтам „поглядають на Україну“.

Таксамо в деяких сучасних творах нашого письменства границею України є *Висла*. В одній вірші з XVII. ст. прославлено запорожське військо за се, що *очистило „Україну“* з Ляхів і Жидів аж *по Вислу*. А в згадуваній уже віршованій драмі з 1728 р. „Милость Божія“ виступає „Вість“, котра звертає ся до „України“ зі словами, що Хмельницький „*по Вислу границу тобі закопав*“.

Україна по Вислу в дієписи. Погляд нашого народу, що його землі простягають ся до Висли, („*Колись наші діди над сією річкою козакували*“, як сьпіває ся в сучасній народній пісні), опертий на старій памяти, сягаючій X. ст., котра не завмерла й в XVI. ст., а віджила в XVII. ст. в часах Хмельниччини, з тою ріжницею, що відтепер імя „Русь“ стало *тожсамим* з іменем „Україна“, а навіть почало останньому *уступати місця*. В записи Оди, вдови польського князя Мешка I., з 995 р. означено границі Руси аж по *Краків*. Німецький дієписець Герберштайн в своїм творі, виданім у перве 1549 р., подає, що границі Руси сягали Карпатських гір *недалеко від Кракова*; те саме стверджує польський канонік Красінський в творі, виданім 1574 р. В договорі Хмельницького з угорським князем Раковцієм з 1657 р. згадані „*города по Вислу ріку*, в котрих жили *руські люди* благочестиві і церкви були“, а в статях Дорошенка з 1669 р. сказано, що границя руського народу зачинає ся „*від ріки Висли*“.

Русь по Вислу тожсама одначе вже в тім часі з „Україною“ по Вислу. Польський шляхтич Мя-

сковський згадує в своїм дневнику, як то Хмельницький відгрожував ся загнати Поляків *за Вислу*, а в *Україні*, значить від Висли, не мало бути „ні одного князя ні шляхтича“. В однім уступі письма гетьмана Петра Дорошенка з 2. жовтня 1670 р. з вказівками для послів від війська запорожського на сойм читаємо таке: „Митрополита щоби того, котрого всі духовні і сьвітські *руського* православного *українського народу* стани з гетьманом і війском запорожським свобідно оберуть, пастир потверджував“. Се найяркїйший доказ тожсамости імен „Русь“ і „Україна“ вже в XVII. ст.

В часах царя Петра Великого вже зовсім виразно уживає ся вислову „*український нарід*“, хоч вже й Хмельницький підписаний на двох сучасних ритовинах, котрі виображають його поличє, „Гетьман козаків і *українського поспільства*“ або „Гетьман козаків і *Українцїв*“. Сам цар Петро писав, що „*український нарід* вельми умний“, а гетьман Пилип Орлик у листі до Запорожцїв з 23. цвїтня 1734 р. каже: „Поблажала вправді Москва з початку *всему нашому народови українському*“. В письмі тогож Орлика до короля Карла XII. (без року; але між 1711 а 1713) находимо таке реченє: „без згоди усїх духовних і сьвітських чинів та станів *всєї України*“, а наш нарід названий там „*українським народом*“ (також „*весь український нарід*“).

Україна в земплеписи. Знаємо вже з повисшого, що „Україною“ звали ся зразу лише деякі пограничні землі нашого народу, н. пр. в XII. ст. Переяславщина й галицьке Понизє, в XIII. ст. галицьке Забуже, а від XVI. ст. стало середне та нижнє Подніпровє. Протягом часу й на інші землі на-

шого народу розширяє ся се ім'я: вже від XVI. ст. Поділе зове ся „Україна Подольська“, а пограничні землі з Угорщиною зовуть ся з поч. XVII. ст. „Україна Угорська“ або „Україна угорських границь“. Також і Волинь прозвана „Україною“, бо в одній пісні сьпіває ся, як Татари пограбивши Волинь:

„Везуть Волиночку,
Молодую Вкраїночку!“

Що „Україною“ звали ся вже в давних часах не лише пограничні, але й усі землі нашого народу, доказують також сучасні землеписні карти з XVII. та XVIII. ст. Славний французський інженер Боплян, що довгий час пробував на службі у польського короля Яна Казимира і подорожував по Україні, видав в рр. 1651 і 1660 свій твір п. з. „Опис України, то є великого числа земель, що сягають від границь Московщини до границь Семигорода“, а крім того загальну й подрібні карти України. Особливо з подрібної карти України з 1650 р. п. з. „Подрібний і докладний начерк України з її воєводствами, повітами і сусідними землями“ бачимо, що „Україна“ обнімає усі землі нашого народу. На голяндських відбитках карт Бопляна зображені части України, а іменно: Поділе, Браслащина, Київщина і Покутє. На карті Покутя виступають яко українські міста між иншими: Галич (що дав ім'я нашій Галичині), Коломия, Богородчани, Букачівці, Бурштин, Городенка, Деятин, Журавно, Єзупіль, Калуш, Кути, Микуличин, Надвірна, Підгайці, Снятин, Тисьмениця, Товмач і т. д., і т. д. А на французьких відбитках подрібної карти Бопляна, зладжених братами Сан-

сонами в Парижі 1655 р., зобра
„великої України“, т. є. України в її народописних
границях.

Що не лише землі, заселені нашими земля-
ками в нинішній Росії, але й наша *Галичина* звала-
ся „Україною“, стверджує одна карта з XVIII. ст.,
на котрій між „більшими містами України“ виступає
Львів. А на фанцуській карті з 1719 р. читаємо:
„Червона Русь, або польська, що обіймає землі
Червоної Руси, Волині і Поділя, звичайно знана
під іменем *України* або землі козаків“. Отже
„Україною“ була і Червона Русь (*Галичина*) і По-
діле і Волинь!

Україна, Українець, український яко загально-
народне ім'я. Зібравши усе сказане разом, можемо
ствердити: хоч може пересадно булоб не лише
в XVII. ст., але й коли небудь вчаснійше числити
наші народописні границі по саму Вислу, всеж таки
бачимо, що від XVII. ст. єствує нове загально-
народне ім'я: „Україна“, „Українець“, „україн-
ський“, котре вже тоді обняло усі наші народо-
писні землі.

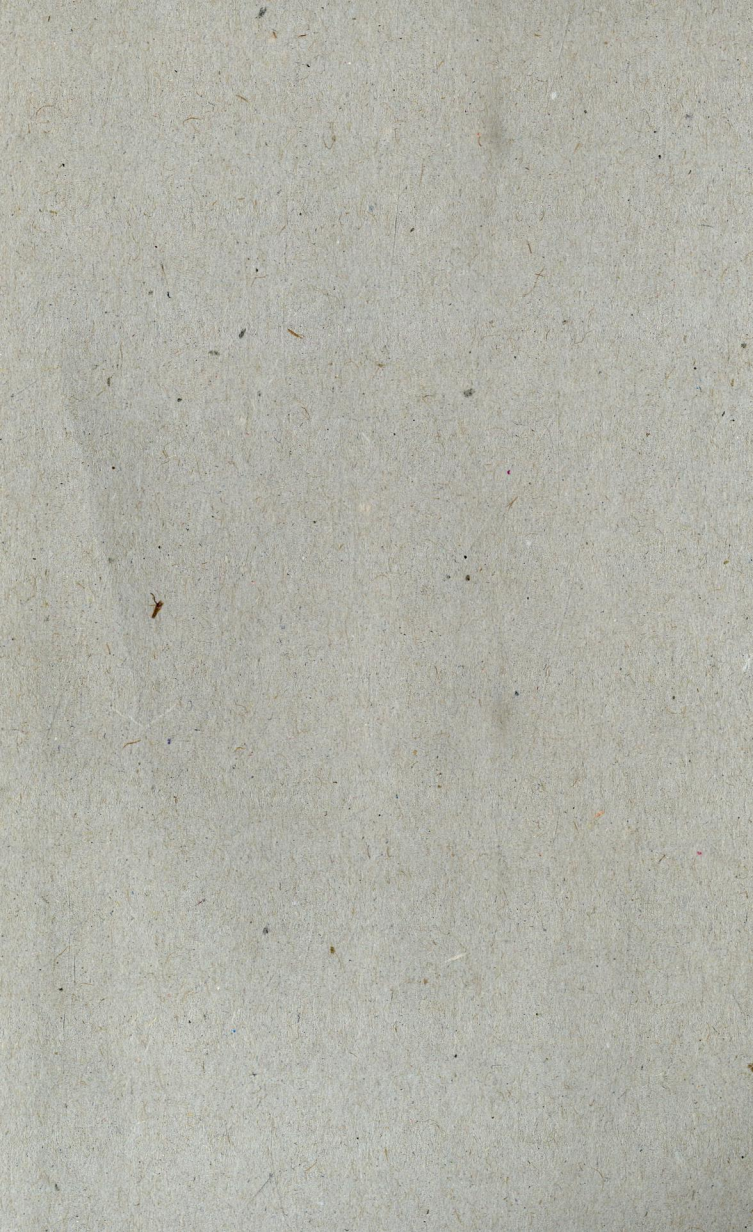

Ціна 8 сот.

Відбитка із Календара „Просьвіти“ 1916 р.

Накладом Товариства „Просьвіта“ у Львові.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

п 6415

Барвінський, Б.

Наше народне
імя.